

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ДАВИДОВА Ірина Віталівна

УДК 347.135:004.77

**ПРАВОЧИНИ ТА ЇХ НЕДІЙСНІСТЬ
В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Одеса – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України
ХАРИТОНОВ Євген Олегович,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри цивільного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) НАПрН України
МАЙДАНИК Роман Андрійович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри цивільного права;

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
КІЗЛОВА Олена Сергіївна,
Міжнародний гуманітарний університет,
завідувач кафедри цивільного і господарського
права та процесу;

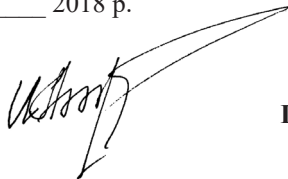
доктор юридичних наук, професор
ГРИНЬКО Світлана Дмитрівна,
Хмельницький університет управління та права,
завідувач кафедри цивільного права та процесу

Захист відбудеться «__» _____ 2018 р. о ____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Академічна, 2.

Автореферат розісланий «__» _____ 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.В. Лагутіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Новим етапом суспільного розвитку, коли особливої цінності набувають інформація та знання, а матеріальною та технологічною базою стають інформаційні (інформаційно-комунікаційні) технології, телекомунікаційний зв'язок, Інтернет, що забезпечує рух інформаційних потоків в єдиному інформаційному просторі, є інформаційне суспільство.

В інформаційному суспільстві інформаційно-комунікаційні технології набувають глобального характеру та охоплюють усі сфери діяльності людини. Для забезпечення конкурентоспроможності, визнання права на гідне місце у світовому співтоваристві кожна держава (у тому числі, й Україна) має дбати про розвиток сфери використання інформаційних технологій, юридичне забезпечення реалізації та захисту прав і законних інтересів учасників відповідних відносин.

У такому контексті дослідження особливостей підстав виникнення правовідносин в інформаційному суспільстві, зокрема, комплексний аналіз категорій правочину та недійсності правочину становить значний інтерес, обумовлений, передусім, тим, що правочин є одним з найбільш поширених юридичних фактів у сфері приватного права, а також головною підставою виникнення, зміни та припинення цивільних прав та обов'язків.

Важливими чинниками актуальності дослідження згаданих категорій та проблем їхнього розуміння в інформаційному суспільстві є також потреби практики, оскільки з розвитком ринкової економіки та поступом науково-технічного прогресу правочину, які вчиняються з використанням електронних засобів зв'язку, стають повсякденним явищем. Переваги у вчиненні правочинів за допомогою електронних засобів зв'язку очевидні: швидкий, оперативний обмін інформацією, зручність зберігання, оброблення, відправлення документів і багато іншого. Однак, численні правові питання, що виникають при цьому, потребують ґрунтовного наукового дослідження.

Разом із тим, формування інформаційного суспільства, процес євроінтеграції, впровадження сучасних інформаційних технологій у повсякденне життя, активне використання Інтернету, застосування цифрового середовища для вчинення правочинів тощо зумовлюють зміни підходів до визначення умов, порядку вчинення правочинів, способів їх оспорування, наслідком чого може бути визнання їх недійсними та застосування відповідних наслідків. Це зумовлює необхідність перегляду розуміння сутності низки цивілістичних категорій, у тому числі категорії правочинів, без яких є неможливим виникнення цивільних правовідносин, набуття цивільних прав та обов'язків тощо.

Набувають актуальності проблеми, пов'язані з використанням інформаційних технологій при підготовці та укладенні правочинів. Аналіз оновленого законодавства та правозастосовної практики свідчить

про зрушення в бік спрощення укладення правочинів, що виражається в можливості вчиняти договори та інші правочини в електронній формі, проводити процедури державних закупівель, торгів щодо арештованого майна за допомогою відповідних електронних майданчиків, наслідком чого є спрощення документообігу, економія часу і ресурсів, підвищення рівня прозорості проведених операцій тощо.

Внаслідок поширення нових розробок у сфері інформаційних технологій, аналізу та практичної апробації багатьма розвинутими країнами систем розподіленого реєстру (зокрема, блокчейну) та «розумних» програм (наприклад, «смарт-контрактів»), які за своєю сутністю є новітньою формою правочинів та їхніх відчутних переваг за умови широкого впровадження, відбулися вдосконалення порядку укладення правочину та зміна самого розуміння сутності правочинів.

У зв'язку з цим становить інтерес дослідження особливостей підстав виникнення цивільних правовідносин в інформаційному суспільстві, зокрема, комплексний аналіз категорії правочину як юридичного факту, його недійсності, наслідків недійсності, зокрема, за умови використання технологій типу блокчейн, вчинення смарт-контрактів тощо.

Актуальність зазначеної проблематики зумовлюється ще й тим, що інформаційне суспільство здійснює своєрідний «подвійний вплив» на розуміння категорії правочину. По-перше, потребують урахування трансформація бачення традиційної категорії правочину, зумовленої реаліями інформаційного суспільства, внаслідок чого постають проблеми, що потребують вирішення, а саме: визнання трансформацій суб'єктного складу правочинів в інформаційному суспільстві (зокрема, визнання їхніми учасниками (квазі-суб'єктами) штучного інтелекту; необхідність доповнення в умовах інформаційного суспільства правочиноздатності суб'єктів цивільних прав кіберздатністю як здатністю вчиняти правочини через Інтернет тощо; особливості інноваційних об'єктів правочинів (зокрема, існує проблема визнання об'єктами правочинів «віртуальних речей», встановлення особливостей правового режиму таких об'єктів, як Інтернет речей і т. ін.); особливості нових форм правочину, змісту правочинів, які укладаються між учасниками інтернет-відносин тощо. По-друге, необхідно враховувати оновлене розуміння категорії правочину шляхом «розширення» змісту правових понять з метою екстраполяції їх на відносини, що виникають у сфері використання ІТ-технологій. Зазначені обставини також потребують аналізу та правового осмислення з метою обрання оптимальних шляхів правового регулювання відносин в інформаційному суспільстві, що стрімко розвивається.

На різних етапах розвитку правової доктрини було здійснено чимало досліджень проблем, які стосуються категорії правочинів та їх недійсності. Питаннями виникнення та розуміння категорії «правочинів» в римському приватному праві в різні часи займалися такі науковці, як: Д.Д. Грімм, Д.В. Дождев, О.С. Йоффе, С.В. Ільков, В.А. Мусін, І.Б. Новицький,

І.С. Перетерський, О.А. Підпригора, М. Поленак-Акімовська, І. Пухан, Є.О. Харитонов та ін.

Питанням визначення поняття, правової сутності правочинів, їх недійсності та наслідків такої недійсності були присвячені роботи М.М. Агаркова, Б.С. Антимонова, С.М. Братуся, Ю.С. Гамбарова, Д.М. Генкіна, Н.Л. Дювернуа, Ю.П. Єгорова, Т.І. Ілларіонові, В.Б. Ісакова, О.С. Йоффе, О.А. Красавчикова, Д.І. Мейєра, І.Б. Новицького, І.С. Перетерського, І.А. Покровського, М.З. Прилуцької, Н.В. Рабинович, В.О. Рясенцева, Ю.К. Толстого, Р.О. Халфіної, Ф.С. Хейфеця, В.П. Шахматова, Г.Ф. Шершеневича, а також сучасних українських науковців І.А. Безклубого, Є.В. Бердани, Т.В. Бобко, С.В. Герасимовського, С.Д. Гринько, Л.Є. Гузь, О.В. Дзери, А.С. Довгерта, О.І. Длугош, В.І. Жекова, С.М. Іванової, І.Р. Калаура, О.С. Кізлової, В.М. Коссака, А.В. Коструби, Н.С. Кузнецової, В.О. Кучера, Я.М. Романюка, В.В. Луця, Р.А. Майданика, Є.О. Мічуріна, О.В. Перової, З.В. Ромовської, І.В. Рушак, О.В. Семушиної, І.В. Спасибо-Фатєєвої, Р.І. Таш'яна, Є.О. Харитонova, Н.С. Хатнюк, Р.Б. Шишки, К.П. Шкрібляк, Г.В. Юрловської та ін.

Окремі аспекти вчинення правочинів у сфері ІТ-права, застосування технологій розподіленого реєстру та смарт-контрактів досліджуються у наукових працях Т.В. Бачинського, О.Е. Сімсон, Є.О. Харитонova, О.І. Харитонovoї, О.С. Яворської та ін.

Особливості сутності, порядку вчинення, виконання, можливості визнання недійсними електронних правочинів у сучасній вітчизняній науці цивільного права досліджують такі науковці, як Н.Ю. Блажівська, О.А. Баранов, Т.В. Бачинський, Н.Ю. Голубєва, О.С. Кізлова, Р.Б. Шишка та ін.

Теоретичною основою при вивченні цивільно-правових проблем інформаційних та зобов'язальних інформаційних відносин в Україні є докторські дисертаційні дослідження О.В. Кохановської «Цивільно-правові проблеми інформаційних відносин в Україні» (2006) та А.О. Кодинця «Цивільно-правове регулювання зобов'язальних інформаційних відносин: методологія, теорія, практика» (2016).

Втім, у вітчизняній науці цивільного права до цього часу відсутнє спеціальне комплексне дослідження правочинів та їх недійсності в інформаційному суспільстві.

Таким чином, актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлюється необхідністю розвитку науки цивільного права щодо правочинів та їх недійсності в інформаційному суспільстві, вдосконалення чинного цивільного законодавства України в цій сфері та практики його застосування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах плану науково-дослідницької роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Методологічні засади вдосконалення цивільного

законодавства» на 2011-2015 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності і права» на 2011-2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671), а також плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Цивілістичний вимір інтеграційного розвитку України» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Напрямок дослідження обрано із урахуванням основних положень Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України від 12.01.2015 р. №5/2015, Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та Плану заходів щодо її реалізації, затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. №67-2018-р.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у формуванні концепції правочину та його недійсності в інформаційному суспільстві, що ґрунтується на комплексному аналізі проблем наукового, нормативно-правового та правозастосовного характеру, які стосуються зазначених категорій, а також внесенні науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на вдосконалення тлумачення та застосування актів цивільного законодавства України у цій сфері.

Для досягнення зазначеної мети у дисертації вирішувалися такі завдання:

- виявити стан наукових розробок таких категорій, як інформаційне суспільство, IT-сфера, правочин, недійсність правочину;
- розкрити поняття та сутність інформаційного суспільства;
- охарактеризувати вплив інформаційного суспільства на розуміння правочинів;
- з'ясувати сутність правочинів та надати їх загальну характеристику в контексті розвитку інформаційного суспільства;
- визначити особливості правочинів в інформаційному суспільстві;
- з'ясувати особливості застосування категорії правочинів в контексті використання технології блокчейн та аналогічних інформаційних технологій, а також співвідношення правочинів зі смарт-контрактами;
- охарактеризувати суб'єктний склад правочинів в інформаційному суспільстві;
- розглянути формування та розвиток концепції недійсності правочинів;
- визначити підстави визнання правочинів недійсними у сучасних умовах;
- здійснити класифікацію недійсних правочинів;
- з'ясувати особливості визнання правочинів недійсними у сфері використання інформаційних технологій;

охарактеризувати правові наслідки недійсності правочинів за чинним цивільним законодавством України;

визначити співвідношення загальних, додаткових та спеціальних наслідків недійсності правочинів в інформаційному суспільстві;

сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання правочинів та їх недійсності в інформаційному суспільстві.

Об'єктом дослідження є правовідносини, пов'язані зі вчиненням правочинів та визнанням їх недійсними в інформаційному суспільстві.

Предметом дослідження є правочини та їх недійсність в інформаційному суспільстві.

Методи дослідження. Дисертація ґрунтується на комплексному застосуванні загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, обраних з урахуванням мети і завдань дослідження, його об'єкта та предмета. Фундаментальну роль в дослідженні відіграє діалектичний метод пізнання, що дозволив виявити та дослідити в їх розвитку особливості правочину та його недійсності в інформаційному суспільстві (розділи 3, 4, 5). Діалектичний метод також дозволив розглянути інформаційне суспільство як об'єктивне явище, що знаходиться у взаємозв'язку із соціальними, економічними, політичними, правовими процесами (розділ 2). Історико-правовий метод використано для дослідження генези та розвитку вчення про інформаційне суспільство, категорій «правочин», «недійсний правочин» та визначення перспектив їх подальшого розвитку (підрозділи 2.1, 3.1, 4.1), а також нормативного закріплення поняття правочинів та їх недійсності у вітчизняному цивільному законодавстві (підрозділи 3.1, 4.1). За допомогою методу системно-структурного аналізу розглянуто: поняття і сутність правочинів та їх недійсності як елементів правової системи, що знаходяться у процесі постійного розвитку, в тому числі у контексті формування інформаційного суспільства, їх місце в системі цивільно-правових відносин, особливості сучасного розуміння правочину (підрозділ 3.2); проблеми суб'єктного складу правочинів (підрозділ 3.4), класифікації недійсних правочинів (підрозділ 4.3); особливості визнання правочину недійсним та наслідки такої недійсності в сфері інформаційних технологій (підрозділи 4.4, 5.4). Системно-функціональний метод використовувався для виявлення функцій блокчейну та смарт-контрактів і дослідження їхнього впливу на категорії правочинів та їх недійсності (підрозділ 3.3). Формально-логічний метод застосовувався для дослідження норм цивільного законодавства, що регулюють відносини, які виникають при вчиненні правочинів та визнанні їх недійсними (підрозділи 3.1, 3.2, 4.1, 4.2, 5.1, 5.2, 5.3). Порівняльно-правовий метод дозволив: зіставити поняття правочинів та недійсних правочинів у ЦК України та раніше чинних цивільних кодексів; співвіднести рівень впровадження та використання інформаційних технологій при вчиненні правочинів в Україні та деяких зарубіжних країнах та врахувати позитивний законодавчий досвід у цій

сфері при формулюванні пропозицій щодо удосконалення національного цивільного законодавства (підрозділи 3.1, 3.2, 4.1, 4.2, 4.3). Метод логічного аналізу і догматичного тлумачення правових норм використовувався при формулюванні висновків і пропозицій, які містяться у дисертації (розділи 2, 3, 4, 5). Концептний метод дав змогу проаналізувати правові концепти, пов'язані з відносинами, що виникають при вчиненні правочинів та визнанні їх недійсними у сфері використання інформаційних технологій, а відтак сформулювати концепцію розуміння їх сутності та визнання недійсними (розділи 1, 2, 3, 4, 5).

Теоретичною основою дисертаційного дослідження є наукові праці українських і зарубіжних учених із загальнотеоретичної юриспруденції, цивільного права, інформаційного права, інших галузей системи права України, філософії, політології, соціології, економіки, психології.

Нормативну основу дисертації становлять: Конституція України, міжнародно-правові акти, акти цивільного законодавства України і деяких зарубіжних держав.

Емпіричну базу дослідження становлять: судова практика Європейського суду з прав людини, рішення суддів, розміщені в Єдиному реєстрі судових рішень по справах щодо визнання правочинів недійсними та застосування наслідків недійсності.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та практичних проблем правочинів та їх недійсності в інформаційному суспільстві.

За результатами дослідження сформульовані такі положення, що мають наукову новизну:

вперше:

сформовано концепцію правочину та його недійсності в інформаційному суспільстві, сутність якої полягає у визнанні існування правочинів «традиційних», «перехідних» та «нових», що відображає особливості формування інформаційного суспільства та забезпечує ефективне використання інформаційних технологій при вчиненні правочинів, запобігання виникненню проблем, пов'язаних з юридичною кваліфікацією дій, вчинених з використанням систем розподіленого реєстру (типу блокчейн). При цьому доведено, що трактування дій, вчинених за допомогою платформи блокчейн, як ІТ-правочину, можливе лише шляхом формування нової концепції правочину в умовах інформаційного суспільства з розробкою відповідного правового механізму захисту прав учасників відповідних відносин, зокрема, концепції недійсності ІТ-правочинів. Практичне значення запропонованої концепції полягає у тому, що вона може слугувати методологічним підґрунтям визначення наслідків недійсності правочинів відповідно до загальних принципів справедливості, розумності, необхідності відшкодування збитків, закріплених у чинному законодавстві;

запропоноване авторське визначення поняття ІТ-правочину як дії суб'єкта цивільного права, що вчиняється у сфері застосування та /або за допомогою інформаційних технологій, і спрямовані на встановлення, зміну, припинення цивільних прав та обов'язків;

здійснено класифікацію ІТ-правочинів залежно від характеру і ступеня використання інформаційних технологій, внаслідок чого пропонується розрізняти: 1) ІТ-правочини, які є діями суб'єктів цивільного права, але не можливі (не існують) поза ІТ-сферою, і можуть бути вчинені за допомогою різних технологій (найбільш популярною з яких наразі є блокчейн). Останні за своєю сутністю є приватно-правовими феноменами; 2) традиційні за сутністю правочини, пов'язані з ІТ-сферою, що вчиняються за допомогою інформаційних технологій: електронні за формою правочини та такі, що пов'язані з використанням різного роду електронних засобів для їх вчинення;

обґрунтовано необхідність виділення та законодавчого закріплення нової особливої форми правочину – ІТ-правочину, що дало б змогу більш повно забезпечити права та законні інтереси учасників відповідних відносин;

доведено, що до ІТ-правочинів слід віднести також дії, вчинені за допомогою технології блокчейн;

аргументовано висновок про необхідність врахування особливих підстав визнання недійсним правочину, укладеного за допомогою технології блокчейн, зокрема, врахування значення технічної помилки, коли запису блокчейн передувало невірне внесення даних, що потягло хибність усіх наступних операцій, здійснених на підставі невірних первісних даних;

обґрунтовано тезу про доцільність розширення змісту понять блокчейну та смарт-контрактів шляхом розгляду їх як квазі-правочинів, тобто будь-яких правомірних дій, які вчинені суб'єктами цивільного права і є підставою виникнення цивільних прав та обов'язків цих суб'єктів;

доведено логічність розширення функцій та сфер застосування ІТ-правочинів в інформаційному суспільстві, а також розширення діапазону правових наслідків їх укладення, виконання та визнання недійсними;

встановлено особливості визначення наслідків ІТ-правочинів, вчинених із використанням технології блокчейн: якщо керуватися принципом «юридична правильність первинної операції створює презумпцію дійсності наступних операцій (правочинів)» («апріорна дійсність»), то виникають значні ризики неможливості для користувачів технології блокчейн в майбутньому захистити свої права від помилок, які були допущені при здійсненні першої операції;

доведено доцільність трансформації концепції розуміння блокчейну від його «технічного» розуміння (як ІТ-механізму) до правового закріплення того положення, що за допомогою технології блокчейн можуть прийматися рішення, спрямовані на захист прав та інтересів особи, яка вчиняє юридичні дії у ІТ-сфері або за допомогою ІТ-засобів;

обґрунтовано, що з метою визнання правомірності дій учасників блокчейну, недійсності ІТ-правочинів, вчинених з порушенням правових норм тощо юридичні трансформації у цій галузі повинні відбуватися із урахуванням особливостей «машинного мислення», для якого є проблемним врахування таких суб'єктивних чинників, як умисел, помилка, введення в оману, недостатній досвід потерпілого щодо вчинення таких правочинів тощо;

доведено доцільність визнання за певних умов учасниками (квазі-суб'єктами), які можуть вчиняти ІТ-правочини, також роботів, оснащених штучним інтелектом (у випадках вчинення ними правочинів на базі попередньої домовленості фізичних осіб–їхніх власників);

удосконалено:

положення про правове регулювання відносин, які виникають з огляду на специфіку інформаційних технологій, орієнтацію новітніх розробок (зокрема, і блокчейну) на повну децентралізацію, відповідність вчинених дій нормам чинного (зокрема, цивільного) законодавства, неможливість відмови від правового регулювання на користь «технічному впорядкуванню»;

розуміння електронного цифрового підпису не тільки як стадії (необхідної умови) оформлення правочину, але й як самостійної правової категорії. Запропоновано електронний цифровий підпис розглядати як: 1) технічну дію; 2) умову дійсності правочину; 3) як правочин;

положення щодо розрізнення «фактичних» та «юридичних» правочинів, що за аналогією впливає з визнання факту існування фактичних і юридичних дій, де одна фактична дія може складатися з кількох юридичних дій, одна або декілька з останніх будуть мати ознаки правочину (особливо це актуально в правочинах у сфері використання інформаційних технологій);

ідею про доповнення змісту ЦК України правовими визначеннями категорій «правопорядок» і «моральність», що звужить можливість суддівського розсуду в застосуванні відповідних норм і дозволить кожному учаснику відповідного правочину найбільш точно кваліфікувати свої дії та усвідомлювати можливі негативні для себе наслідки;

етапи розвитку категорії недійсності правочину в науці цивільного права, зокрема, виділено шість етапів: 1) виникнення соціально-економічних передумов законодавчого закріплення інституту правочину як універсального поняття; виявлення необхідності в деяких випадках визнавати вчинені правочини такими, що не мають юридичної сили, залишаючи або повертаючи їх учасників в початковий майновий стан (X-XVII ст.); 2) становлення вчення про правочин в складі загальної частини цивільного права, чітке розмежування односторонніх правочинів і договорів (XVIII – поч. XIX ст.); 3) законодавче закріплення категорії «правочин», визначення сутності недійсності правочину, класифікація підстав недійсності, відмінність ступенів недійсності, а саме поділ правочинів на нікчемні та оспорювані (кін. XIX ст. – поч. XX ст.); 4) законодавче закріплення інституту недійсності правочинів в окремих складах таких

правочинів; наукове визначення поняття «недійсний правочин», з'ясування співвідношення даної категорії з поняттям «правочин», спроба ототожнення недійсного правочину і цивільного правопорушення (сер. XX ст. – 1990-ті рр. XX ст.); 5) законодавче закріплення інституту недійсності правочинів, що стало передумовою об'ємного наукового і практичного тлумачення виникаючих питань, спроби усунути прогалини у законодавстві в даній сфері (1990-ті рр. XX ст. – 01.01.2004 р.); 6) трансформація понять, категорій, визначень поняття правочину, недійсності правочину, правових наслідків тощо після набрання чинності ЦК України 2003 р., який увібрав в себе досвід попередніх етапів розвитку цивільного права і законодавства, традиції, ментальність тощо; вдосконалення, розширення змісту норм, внесення змін до чинного законодавства, які викликані потребами часу (01.01.2004 р. – по теперішній час);

дістало подальшого розвитку:

положення про необхідність забезпечення захисту прав та інтересів учасників цивільних відносин також у цифровому середовищі, що викликано як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками порушення прав та інтересів, яке може бути здійснене шляхом визнання правочину недійсним;

класифікація недійсних правочинів з вадами волі. Запропоновано їх поділ на: 1) правочини, в яких внутрішня воля сформувалась невірно (правочини, вчинені під впливом помилки; правочини, вчинені під впливом обману; правочини, вчинені під впливом тяжкої обставини; 2) правочини, які вчинені без внутрішньої волі на укладення правочину (правочини, вчинені дієздатною фізичною особою, яка у момент їх вчинення не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними; правочини, вчинені під впливом насильства; правочини, вчинені у результаті зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною);

теоретичні напрацювання щодо віднесення недійсного правочину саме до категорії правочинів, а не правопорушень. Обґрунтовано, що словосполучення «недійсний правочин» має вживатися не для позначення неправомірних дій суб'єктів права, а у разі невідповідності правомірної дії (правочину) певним, точно визначеним вимогам законодавства;

теза про те, що правочин буде вважатися удаваним лише в тому випадку, якщо сторони безпосередньо в момент його вчинення матимуть на меті інший правочин;

теза про те, що удаваний правочин завжди є нікчемним і сам по собі не породжує жодних юридичних наслідків, адже сторони, які укладають такий правочин, маскують цим іншу юридичну дію, іншу мету, яку вони мали насправді на увазі; реальний (прихований) правочин може бути дійсним або недійсним;

висновок про те, що реституція за недійсним правочином не може кваліфікуватися як цивільно-правова відповідальність, а сам недійсний правочин – як цивільне правопорушення; двостороння реституція є загальним наслідком недійсності правочину, яка хоч і не завжди повністю

може відновити те майнове становище, яке існувало до вчинення визнаного недійсним правочину, але є обов'язковим наслідком недійсності правочину та не може бути проігнорована сторонами.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що висновки і пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані у:

науково-дослідній діяльності – як основа для подальшого наукового дослідження цивільно-правових проблем категорії правочину та концепції його недійсності в умовах формування інформаційного суспільства;

правотворчій сфері – у процесі вдосконалення норм цивільного законодавства щодо укладення та виконання правочинів, визнання їх недійсними, застосування наслідків такої недійсності, гармонізації національного законодавства та адаптації правових основ інформаційного суспільства в Україні до європейських стандартів;

правозастосовній сфері – при аналізі практики діяльності органівюстиції (Акт про використання матеріалів дисертаційного дослідження в практичній діяльності Головного територіального управління юстиції Одеської області), при підготовці пропозицій щодо розроблення законопроектів та проектів інших нормативно-правових актів, що стосуються прав дитини та сім'ї (Щодо використання матеріалів дисертаційного дослідження у практичній діяльності представника Уповноваженого з дотримання прав дитини та сім'ї Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини); при аналізі судової практики розгляду справ щодо визнання правочинів недійсними та застосуванні наслідків недійсності (Акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження у практичну діяльність апеляційного суду Одеської області від 18.06.2018 р.) та підготовці рекомендацій і пропозицій щодо вдосконалення їхньої діяльності;

навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «ІТ-право та інформаційна безпека», «ІТ-право та проблеми соціального управління» та ін., розробці навчальних планів і програм, підготовці підручників, навчальних посібників, практикумів із зазначених дисциплін (Акт про впровадження результатів дисертації у навчальний процес Національного університету «Одеська юридична академія» від 19.03.2018 р., Акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження в навчальний процес Київського інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія» від 25.06.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. В опублікованих у співавторстві наукових працях особистий внесок здобувача становлять власні теоретичні розробки стосовно правової сутності категорії правочину, особливостей укладення правочинів в ІТ-сфері, обґрунтування виділення поняття «ІТ-правочин» як самостійної категорії яка найбільш повно відображає особливості впливу розвитку інформаційного суспільства

та використання інформаційних технологій на вчиненні правочинів. Наукові ідеї, що належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» та на засіданні Південного регіонального центру НАПрН України. Також результати дослідження були апробовані на 35 наукових заходах, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Приватноправове регулювання суспільних відносин: традиції, сучасність, перспектива» (м. Одеса, 19-20 квітня 2012 р.); Круглому столі «Проблеми вдосконалення цивільного законодавства України» (м. Одеса, 12 травня 2012 р.); Круглому столі «Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства України на сучасному етапі» (м. Одеса, 9 жовтня 2012 р.); III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми права інтелектуальної власності: захист від контрафакції, піратства та плагіату» (м. Одеса, 9 жовтня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.); Круглому столі «Проблеми вдосконалення цивільного законодавства про боротьбу з плагіатом і піратством» (м. Одеса, 25 травня 2013 р.); Круглому столі «Нова редакція Конституції України та вдосконалення цивільного законодавства: проблеми гармонізації» (м. Одеса, 14 вересня 2013 р.); Цивілістичних читаннях, присвячених пам'яті І.В. Шерешевського «Цивільний кодекс України досвід 10-ти років застосування» (м. Одеса, 6 грудня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16-17 травня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті» (м. Дніпропетровськ, 5-6 грудня 2014 р.); Цивілістичних читаннях, присвячених пам'яті І.В. Шерешевського «Принципи DCFR як методологічна основа вдосконалення національного цивільного законодавства» (м. Одеса, 5 грудня 2014 р.); Міжнародній науковій конференції «Римське право і сучасність» (м. Одеса, 29 травня 2015 р.); Круглому столі «Від засад римського права до принципів приватного права ЄС» (м. Одеса, 29 травня 2015 р.); Міжнародній Інтернет-конференції «Досвід правових реформ України та Республіки Молдова на шляху до євроінтеграції» (м. Одеса, 28 березня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 20 травня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Римське право як підґрунтя сучасного права Європи» (м. Одеса, 27 травня 2016 р.); Круглому столі «Актуальні проблеми захисту права власності» (м. Одеса, 17 червня 2016 р.); Круглому столі «Особливості розгляду сімейних спорів» (м. Одеса, 17 жовтня 2016 р.); Міжнародній інтернет-конференції, присвяченій пам'яті І.В. Шерешевського «Правова адаптація законодавства України до умов внутрішнього ринку ЄС» (м. Одеса, 2 грудня 2016 р.);

Науково-практичному круглому столі «Застосування рішень Європейського суду з прав людини у практиці вітчизняних судів» (м. Івано-Франківськ, 9 грудня 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток вітчизняного права» (м. Одеса, 24 лютого 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Інновації юридичної науки в євроінтеграційному процесі» (м. Сладковичево, Словацька Республіка, 10-11 березня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове регулювання ІТ-відносин» (м. Одеса, 15 травня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє» (м. Одеса, 19 травня 2017 р.); Всеукраїнській конференції «ІТ-право та цифрове суспільство» (м. Одеса, 24 листопада 2017 р.); Всеукраїнській конференції, присвяченій пам'яті І.В. Шерешевського «Динаміка статусу приватної особи в сучасних умовах інтеграційного розвитку України» (м. Одеса, 30 листопада 2017 р.); Круглому столі, присв. пам'яті професора Ч.Н. Азімова «Проблеми подальшого вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав» (м. Харків, 21 грудня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Публічне та приватне право у формуванні компетентності юриста та фахівця в галузі інтелектуальної власності» (м. Київ, 15 грудня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві» (м. Одеса, 29-30 грудня 2017 р.); Науково-практичній конференції «Актуальні проблеми приватного права», присв. 96-річниці з дня народження д.ю.н., проф. В.П. Маслова (м. Харків, 14 лютого 2018 р.); VIII Міжнародному цивілістичному форумі «Розвиток сучасного приватного права в країнах Європи» (м. Київ, 19-20 квітня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах євроатлантичної інтеграції» (м. Одеса, 18 травня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Римське право і сучасність: актуальна проблема «Від римського приватного права до ІТ права» (м. Одеса, 19 травня 2018 р.); Науково-практичній конференції, з нагоди вшанування пам'яті О.А. Пушкіна «Проблеми цивільного права та процесу» (м. Харків, 25 травня 2018 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено у 77 публікаціях, у тому числі одноособовій монографії, 23 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 5 наукових статтях, опублікованих у зарубіжних періодичних виданнях з юридичного напрямку, 35 тезах доповідей на різних наукових заходах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, які містять чотирнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (719 найменувань) та додатків. Загальний обсяг роботи – 486 сторінок, з яких основного тексту – 384 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, їх апробацію, зазначено про особистий внесок здобувача, публікації, структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ «Огляд літератури та вибір напрямків дослідження» присвячений аналізу існуючих наукових поглядів щодо досліджуваних категорій, зокрема, «інформаційне суспільство», «правочин», «недійсний правочин», «правові наслідки недійсності правочину», «ІТ-право та інформаційні технології» (останні розглянуто як чинники формування інформаційного суспільства і нового розуміння правочинів та їх недійсності).

Визначено напрямки дисертаційного дослідження, які полягають у формуванні загальної концепції правочинів та їх недійсності в інформаційному суспільстві на підставі існуючих позицій, нормативно-правових актів, практики та врахування впливу інформаційних технологій на нове розуміння категорії правочинів та їх недійсності.

Другий розділ «Методологічні засади дослідження» складається з двох підрозділів та присвячений розкриттю поняття і сутності інформаційного суспільства, концептуального впливу ІТ-права на розуміння категорії правочинів.

У **підрозділі 2.1. «Поняття та сутність інформаційного суспільства»** здійснено аналіз формування та розвитку інформаційного суспільства, визначено, що основною його характеристикою є визнання інформації одним з найважливіших суспільних ресурсів, а інформаційний сектор економіки є одним з ключових видів суспільної діяльності, який створює інформаційно-комунікаційну базу для формування глобального інформаційного суспільства та розвитку науково-технічного, соціально-економічного й освітньо-культурного прогресу.

Встановлено, що глобальність є обов'язковою якістю сучасного інформаційного суспільства, яка неможлива без щонайменше таких умов, як інформаційні зв'язки між індивідами на наднаціональному рівні та вільний доступ кожного до світових інформаційних ресурсів. В основі глобалізації суспільства лежить віртуалізація реальності.

Визначено наступні ознаки інформаційного суспільства: впровадження інформаційно містких технологій, які забезпечують перетворення інформації на найважливіший ресурс, що має глобальний характер і забезпечує підвищення ефективності, зростання конкурентоспроможності та інноваційний розвиток суб'єктів господарювання; застосування інформаційних об'єктів у сфері освіти, науки; використання інформації не лише для створення матеріальних і культурних благ, а й для формування

у громадян певних економічних, соціальних і політичних позицій; розвиток глобального розуміння зв'язків між суспільством, владою та державними структурами.

Доведено, що змістом інформаційного суспільства є ділові, соціальні, суспільні, персональні та інші відносини між суб'єктами суспільства, які розвиваються завдяки інформаційним технологіям і пов'язаним з ними організаційним, економічним, науковим й іншим заходам та впроваджуються усвідомлено, демократичними способами, розширюють можливості кожної особи до сприйняття та ефективного використання інформації.

Обґрунтована обов'язковість такого елементу формування інформаційного суспільства, як суспільна правосвідомість, під якою розуміється правосвідомість усієї сукупності людей, які утворюють таке суспільство, тобто формується інформаційна свідомість суспільства.

Визначено, що трансформація суспільства за допомогою інформаційних технологій у «розумне суспільство» передбачає співіснування як старих (традиційних), так і нових (нетрадиційних) форм диференціації суспільства, які визначають спектр соціальних очікувань, вимог, послуг, робочих місць. Розвиток інформаційних технологій стає каталізатором процесів стратифікації, з'являються віртуальні спільноти як нова форма соціальної організації в інформаційному просторі.

Виділено позитивні та негативні риси розвитку інформаційного суспільства. До позитивних рис віднесено: вільний доступ до інформації (крім тієї, щодо якої є обмеження доступу відповідно до законодавства) в максимально зручних умовах; вільне спілкування людей в реальному часі незалежно від територіального розташування; прискорення та полегшення багатьох функцій в роботі; вільний вибір можливостей самореалізації. До негативних рис віднесено: відсутність узгодженого законодавчого регулювання; нерівномірний доступ до Інтернету різних верств населення; погіршення фізичного здоров'я людини внаслідок спрощення всіх видів діяльності; зменшення фізичної активності; збільшення психологічних проблем; перенасичення інформацією; наявність неправдивої інформації тощо.

У підрозділі 2.2. «Вплив інформаційного суспільства на розуміння правочинів та методологію їх дослідження» розглянуто категорії «правосвідомість», «ментальність», «інформація» як особливі чинники інформаційного суспільства, які впливають на розуміння категорії правочинів.

Виділено чинники, які необхідно використовувати під час дослідження категорії правочинів, зокрема: 1) формування нового типу правосвідомості суспільства та особистості, тісно пов'язаної з інформатизацією суспільства, вільним доступом до різноманітних джерел інформації як в галузі публічного, так і в галузі приватного права, формування правової інформаційної культури, а, отже, і відповідної

правосвідомості нового рівня, спричиненого існуванням інформаційного суспільства; 2) визначення місця правочинів у системі ІТ-права, адже з останнім пов'язані ті процеси, які відбуваються в інформаційному суспільстві і перетинаються з цивільним правом; 3) специфіка правочинів як підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин в умовах інформаційного суспільства, відмінність у підходах до визначення їхнього значення та переліку у галузі приватного та публічного права, що обумовлено існуванням двох підходів до розуміння приватного права (класичного та нового, де останній має своє вираження в інформаційному суспільстві, зокрема, в ІТ-сфері).

Обґрунтовано, що в результаті функціонування інформаційного правового простору відбувається формування інформаційного правового середовища, центром якого є людина, яка бере участь у суспільних зв'язках і відносинах у межах правового поля. Основною метою інформаційного суспільства є: створення умов, які б стимулювали кожного добровільно виконувати закони, розвивати сфери виробництва, необхідні для всього суспільства; пріоритетність диспозитивного методу, що свідчить про висування особи, її потреб та інтересів на перше місце. Доводиться позиція, що диспозитивне регулювання є більш ефективним за імперативне і потребує менше ресурсів, як фінансових, так і управлінських.

Резулюється, що незважаючи на низку спільних рис підстав виникнення, зміни, припинення цивільних прав та обов'язків у ІТ-сфері із загальною категорією «юридичні факти», перші мають істотні особливості, такі, як волевиявлення учасників цивільних відносин (у вигляді правочину, спеціально спрямованого на встановлення юридичних прав і обов'язків, або у вигляді здійснення «вольового вчинку», яким опосередковуються відносини творчості, комунікації тощо).

Встановлено, що основним типом правових зв'язків при розгляді деяких особливостей підстав виникнення прав і обов'язків учасників ІТ-відносин є цивільні регулятивні правовідносини.

Методологією дослідження є використання концептного методу, де ІТ-право розглядається як концепт, тобто сукупність уявлень, понять, знань, емоцій, які виникають у зв'язку з правовим упорядкуванням суспільних відносин, пов'язаних зі створенням та використанням інформаційних технологій, що не заперечує законодавчого наповнення цього поняття. Розгляд ІТ-права як концепту має місце з позиції передусім сфери приватного права, що зумовлює дослідження його категорій як цивілістичних, де в центрі уваги приватні особи, суб'єкти приватного права, учасники цивільних відносин. Визначальними тут є індивідуальна та колективна правосвідомість, правова ментальність учасників таких відносин, тобто внутрішня складова, оскільки вона виступає передумовою і підґрунтям формування суспільства. Таким чином категорії «правочин» та «недійсний правочин» досліджуються з урахуванням існування концепту «ІТ-право», що дозволить з'ясувати їхню правову природу, особливості

динаміки у IT-сфері, визначити перспективи розвитку законодавства з метою вдосконалення правового регулювання у відповідній галузі.

Третій розділ «Категорія правочинів в цивільному праві України у добу інформаційного суспільства» складається з чотирьох підрозділів та присвячений розкриттю поняття та сутності правочинів в процесі історичного розвитку суспільства, особливостей сучасного розуміння досліджуваної категорії.

У **підрозділі 3.1. «Традиційне розуміння правочинів»** здійснено аналіз формування інституту правочинів та визначено, що основні ідеї, принципи, вимоги правового регулювання правочинів заклало римське право; кожному історичному етапу розвитку права та держави відповідають свої вимоги до вчинення та дійсності правочинів; наразі правочини слугують одним з найважливіших елементів правового механізму буття суспільства.

Встановлено, що правочином є правомірна, вольова дія суб'єкта (суб'єктів) цивільних відносин, воля якого (яких) спрямована на реальне встановлення, зміну, припинення тощо цивільних прав і обов'язків.

Проаналізовано основні вимоги дійсності правочинів та встановлено необхідність використання комплексного підходу при оцінці вимог його дійсності. Принцип свободи договору, договірної волі дає можливість сторонам самостійно обрати вид договору, партнера при його укладенні, визначити додаткові умови, однак це не відміняє імперативної норми щодо обов'язкової відповідності сторін визначеним вимогам у законі. Відповідність волевиявлення внутрішній волі суб'єкта (суб'єктів) є основною властивістю правочину, припускаючи, що суб'єкти приватного права діють розумно та добросовісно, вони повинні діяти й вільно, що дає підстави говорити про презумпцію збігу волі та волевиявлення. Вчинення правочину у формі, встановленій законом, зберігає свою важливість в сучасному цивільному законодавстві, що підтверджується закріпленням законодавцем вимоги щодо укладення більшості правочинів у письмовій формі, незважаючи на прагнення до максимального спрощення способів їх укладення. Реальність правочину є вимогою щодо настання реальних правових наслідків, що ним обумовлені.

Встановлено, що прагнення законодавця максимально спростити оформлення відносин між сторонами при укладенні правочинів не може слугувати причиною відмови від письмової форми укладення правочинів, однак можливим є застосування більш сучасних способів укладення правочинів, зокрема електронної форми, використання електронних засобів ідентифікації тощо.

Доведено необхідність відмежування таких категорій, як «дійсність» і «чинність» правочину, що є необхідним як для теорії цивілістики, так і для практичного застосування. Під «чинністю» розуміється показник юридичної сили правочину, зумовлений дотриманням усіх умов та обмежень, передбачених законодавцем у нормативно-правових актах; під «дійсністю» – показник його правомірної природи з обов'язковою умовою

чинності правочину на момент його аналізу, що фактично є здатністю за умови дотримання всіх вимог та обмежень, передбачених чинним законодавством, встановлювати, змінювати та припиняти правовідносини у сфері дії правочину та вести до отримання правового результату, настання якого бажають та обумовлюють сторони правочину.

Визначено важливість мотиву (який нерозривно пов'язаний з внутрішньою волею особи, що вчиняє правочин) при формуванні волевиявлення в правочині як одного з елементів останнього.

У **підрозділі 3.2. «Особливості сучасного розуміння правочинів»** встановлено, що в процесі інформатизації суспільства та формування цифрового середовища, в якому передбачається взаємодія всіх суб'єктів правовідносин, зокрема і цивільних, існує два підходи: традиційний та новий (інноваційний). Формування інформаційного цифрового суспільства нового зразка дає можливість укласти правочини як традиційним способом, так і новим (за допомогою інформаційних технологій). Другий спосіб поділяється на два підвиди: 1) «перехідний», який застосовується в процесі адаптації суспільства до технічного прогресу, з часом стане «традиційним» – укладення правочинів врегульовано законодавством і передбачає можливість використання інформаційних технологій (наприклад, електронні правочини); 2) «прогресивний», технологічно новий спосіб – укладення правочинів за допомогою технології розподіленого реєстру, які мають назву смарт-контракти (smart contracts), що законодавчо не закріплені, однак мають достатньо практичних переваг і є перспективними для апробації їх в дії.

При розгляді розуміння правочину з точки зору використання інформаційних технологій виділено наступні види правочинів: «традиційні», умовно нові «перехідні» (які перейдуть з часом до категорії традиційних), «нові», які вчиняються за допомогою спеціальних технологій (типу блокчейну), до яких, зокрема, відноситься смарт-контракт. «Традиційними» є правочини, правове регулювання яких закріплене законодавчо, існує стала судова практика щодо наслідків їх недійсності.

Встановлено, що існуючі нині засоби ідентифікації при укладенні правочинів у цифровій (електронній) площині як інструмент встановлення особи, яка його вчиняє, з часом можуть бути розширені за рахунок нових їх видів, наприклад, ідентифікація по обличчю тощо.

Визначено особливості спадкування щодо продуктів IT-відносин, тобто «віртуального майна», до якого відносять комп'ютерні програми, Веб-сайти, акаунти, електронні кошти, віртуальні об'єкти інтелектуальної власності, результати творчості, які розміщуються на сайтах в Інтернеті тощо, що полягають у визначенні спеціальних умов такого спадкування, порядку складання заповіту, прийнятті спадщини, оскарженні заповіту тощо. Запропоновано використовувати аналогію, і порівнявши «віртуальне майно» до звичайного майна, виходити з того, що ці об'єкти

є об'єктами права інтелектуальної власності, що дає підстави застосовувати до них норми чинного цивільного законодавства.

У *підрозділі 3.3. «Технологія блокчейн (blockchain), смарт-контракти і категорія правочинів»* розглянуто сутність технології розподіленого реєстру та перспектив виконання на них операції типу смарт-контрактів, запропоновано інноваційний концептуальний підхід до визначення категорії правочинів в контексті використання технології блокчейн.

Доведено необхідність формування єдиної концепції, яка б дала можливість поступово впроваджувати нові технологічні розробки, створюючи суспільству можливість оцінити всі їх переваги, що згодом призведе до своєрідного «ментального поштовху (зсуву)», забезпечить гармонійний розвиток суспільства (зокрема, інформаційного), поєднає всі сфери життя в єдиний гармонійний та цілісний механізм.

Виділено переваги використання системи блокчейн та перешкоди на цьому шляху. До переваг віднесено: децентралізацію; доказовість кожної транзакції; прозорість; безпеку; достовірність; обчислювальну логіку; економію часу, економію ресурсів, у тому числі економію бюджетних коштів внаслідок забезпечення роботи серверу за рахунок коштів учасників торгів та приватних провайдерів. До перешкод на шляху впровадження блокчейну віднесено: відсутність законодавчої бази; необхідність у деяких питаннях досягати консенсусу між великою кількістю учасників; проблеми з масштабістю; великі витрати електроенергії; інерцію учасників ринку. Якісному впровадженню та використанню досліджуваної технології має передувати вирішення низки проблем правового характеру, таких, як: відповідальність держави за функціонування системи; стимул для підтримки функціонування системи користувачами; питання захищеності інформації (насамперед від втрати та спотворення). Зроблено висновок про позитивне ставлення до технології блокчейн у розвинених країнах, що підтверджується запровадженням нових проектів у цій сфері окремими країнами ЄС.

Обґрунтовано трансформацію правочину від «традиційного» до «ІТ-правочину», під яким пропонується розуміти дії суб'єкта цивільного права, що вчиняються у сфері застосування та /або за допомогою інформаційних технологій, спрямовані на встановлення, зміну, припинення цивільних прав та обов'язків.

Виділено наступні переваги використання блокчейну при укладенні правочинів: перехід на електронний документообіг; підвищення прозорості реалізації правочину; зниження ризику шахрайства, фальсифікації документів, даних тощо; збільшення швидкості транзакцій; скорочення витрат сторін на супроводження правочину; оптимізація внутрішніх процесів банків; відсутність необхідності залучати третю сторону в якості гаранта дотримання умов; можливість легко проводити аудит виконання контрактів.

Наголошено на необхідності забезпечення правового регулювання блокчейну та смарт-контрактів як нового етапу розвитку автоматизації договірних відносин і можливості «співіснування» смарт-контрактів з традиційними правочинами.

У *підрозділі 3.4. «Проблеми визначення суб'єктного складу правочинів»* встановлено розширення традиційного кола суб'єктів цивільних правовідносин за рахунок «віртуальних суб'єктів» як особливості суб'єктного складу правочинів в умовах розвитку інформаційного суспільства, що з часом може мати наслідком визнання за певних умов учасниками (квазі-суб'єктами), які можуть вчиняти ІТ-правочини, роботів, оснащених штучним інтелектом, зокрема, у випадках вчинення ними правочинів на базі попередньої домовленості фізичних осіб-їхніх власників. Нині має місце «початковий етап» впровадження штучного інтелекту у різні сфери суспільного життя, що потребує виваженого законодавчого регулювання та послідовного апробування на практиці.

Встановлено, що крім «традиційних» суб'єктів ІТ-правовідносин (наприклад, провайдерів, виробників, користувачів/споживачів інтернет-послуг тощо), у ІТ-сфері виникають ще й «віртуальні організації», «віртуальні підприємства», «віртуальні корпорації», «віртуальні офіси», які на відміну від звичайних організацій можуть вирішити проблему, що виникла, без залучення значних матеріальних коштів шляхом пошуку нових партнерів, які мають відповідні ресурси, знання й можливості для спільної організації та реалізації відповідної діяльності.

Виділено негативні наслідки, спричинені використанням ІТ-сфери при укладенні правочинів, до яких, зокрема, віднесено укладення правочинів у Інтернеті особами, які не мають необхідного обсягу дієздатності, адже інтернет-середовище спрощує вчинення правочинів порівняно з «традиційною» формою, що зумовлює необхідність закріплення правил (норм), які б гарантували здійснення правочину особою в межах своєї дієздатності. Пропонується передбачити «додатковий ступінь захисту», який би підтверджував обсяг дієздатності особи, зокрема, застосовуючи відповідні електронні засоби ідентифікації, або вимагав «попереднього схвалення» уповноваженими особами вчинення правочину особою, обсяг дієздатності якої не дозволяє вчинити такий правочин.

Встановлено розширення й кола об'єктів цивільних прав як особливості розвитку інформаційних технологій. Крім традиційних об'єктів, до яких законодавець відносить речі, в тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформацію, інші матеріальні і нематеріальні блага, виділено специфічні об'єкти цивільних прав у ІТ-сфері, зокрема: ІТ-активи, доменне ім'я, веб-сайт як майновий комплекс, Інтернет речей, криптовалюти тощо.

Четвертий розділ «Визнання правочинів недійсними» складається з чотирьох підрозділів і присвячений аналізу категорії недійсності правочинів як способу захисту цивільних прав та інтересів учасників цивільних правовідносин при вчиненні «традиційних» та «нових» правочинів.

У **підрозділі 4.1. «Формування концепції недійсності правочинів»** розглянуто історичні аспекти формування категорії недійсності правочину та виділено шість основних етапів процесу становлення та розвитку зазначеної категорії в науці цивільного права, останній з яких пов'язаний з трансформацією понять, категорій, визначенням поняття правочину, недійсності правочину, правових наслідків тощо внаслідок набрання чинності ЦК України 2003 року.

Встановлено існування поділу наукових позицій щодо визначення недійсних правочинів на дві протилежні течії: 1) недійсний правочин розглядається як різновид правочину, де недійсність відноситься не до правочину, а до його наслідків; 2) недійсний правочин розглядається як правопорушення.

Обстоюється позиція, відповідно до якої недійсним є той правочин, який не відповідає вимогам закону, що не є тотожним його протиправності. Поведінка суб'єктів має порівнюватися з правовою моделлю, а не навпаки. Виходячи з пріоритету фактичної поведінки суб'єктів, що виражається в здійсненні правочину, така поведінка сприймається як така, що не відповідає правовій моделі не в разі будь-якої невідповідності, а лише за умови невідповідності акту поведінки обов'язковим вказівкам норм права. Орієнтуватися в даному випадку необхідно не на закріплену в нормах права модель, яка сприймається як адекватна форма і яка повинна бути реалізована, а на зміст правочину, тобто реальне громадське відношення та його співвідношення з моделлю, закріпленою в правах і обов'язках. Тому розкриття структури правовідносин виражається через співвіднесення фактичних суспільних відносин з відповідною моделлю, а протиправним можна назвати лише правочин, який порушує імперативні норми.

Виділено дві форми невідповідності правочину закону: 1) порушення правочиним імперативних вимог і заборон (протиправна поведінка), тому всі недійсні правочини в широкому сенсі є неправомірними діями, але тільки протиправні правочини є правопорушеннями, 2) невідповідність іншим вимогам закону, недотримання яких не є правопорушенням, але не заохочується правом, як наприклад, правочин може розглядатись як такий, що суперечить моральним засадам суспільства. Обидві ці форми невідповідності правочину закону в широкому сенсі є «неправомірною поведінкою».

Проаналізовано співвідношення понять «неправомірність» та «протиправність», «правопорушення» в контексті визнання правочину недійсним і зроблено висновок, що стосовно недійсних правочинів має йтися про дії правомірного типу, які внаслідок недотримання

вимог щодо умов укладення правочину у конкретному випадку стають неправомірними, що тягне недійсність правочину.

Розкриваються відмінності між неукладеним та недійсним правочиним, що супроводжується визначенням правових наслідків таких правочинів. На відміну від неукладеного правочину недійсний правочин – це акт, який здійснився, однак у силу наявних у нього недоліків не має правової сили. Тобто недійсний правочин не породжує тих правових наслідків, які притаманні правочинам даного виду, але разом з тим він породжує правові наслідки, які випливають з його недійсності, зокрема його наслідками є те, що сторони зобов'язані повернути все те, що одержали на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення – відшкодувати вартість одержаного.

Обґрунтовано необхідність використання у судовій та правовій практиці рішень Європейського суду з прав людини в частині тлумачення і застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; імплементацію норм, поглядів, принципів європейського законодавства в практиці Верховного Суду щодо витребування придбаного у територіальній громаді майна в контексті положень Першого протоколу Конвенції в частині захисту права власності.

У **підрозділі 4.2. «Підстави визнання правочинів недійсними»** аналізуються існуючі класифікації підстав недійсних правочинів, що дає можливість визначити різний порядок визнання правочинів недійсними. Недійсність правочину обумовлюється відсутністю хоча б однієї з ознак правочину або дефектністю будь-якого його елемента, що буде свідчити про наявність чи відсутність підстав для визнання правочину недійсним.

Виділено та проаналізовано такі підстави недійсних правочинів: 1) правомірність; 2) час вступу в силу наслідків недійсності; 3) умови дійсності, невідповідність яким спричиняє вади змісту (правочини з недоліками змісту), вади суб'єкта (правочини, недійсні за їх суб'єктним складом), вади форми (правочини з недоліками форми), вади волі (правочини з недоліками волі). Правочини з вадами волі запропоновано поділяти на: правочини, в яких внутрішня воля сформувалась невірно (правочини, вчинені під впливом помилки; правочини, вчинені під впливом обману; правочини, вчинені під впливом тяжкої обставини); правочини, які вчинені без внутрішньої волі на укладення правочину (правочини, вчинені дієздатною фізичною особою, яка у момент їх вчинення не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними; правочини, вчинені під впливом насильства; правочини, вчинені у результаті зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною).

У **підрозділі 4.3. «Види недійсних правочинів»** здійснено аналіз наукових доробок, що дає можливість стверджувати про наявність великої кількості підходів щодо класифікацій недійсних правочинів, кожна з яких має право на існування. Особлива увага приділена поділу недійсних правочинів на нікчемні та оспорювані, принциповою відмінністю між

ними є неможливість «конвалідації» або «оздоровлення» нікчемного правочину (або ж він може бути визнаний «неіснуючим»), та можливістю «блокування» оспорюваного правочину лише рішенням суду за заявою однієї із сторін.

Обґрунтовано поділ нікчемних правочинів на «абсолютно» нікчемні – ті, що вчинені з порушенням публічного порядку, метою, що суперечить інтересам держави і суспільства та «умовно» нікчемними – всі інші нікчемні правочини, які за певних обставин можуть бути визнані дійсними (зокрема, це правочини, вчинені: з недодержанням вимоги щодо письмової форми правочину; з недодержанням вимоги закону про нотаріальне посвідчення одностороннього правочину; з недодержанням вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору; малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності за відсутності згодом схвалення такого правочину її батьками (усиновлювачами); без дозволу органу опіки та піклування; недієздатною фізичною особою за відсутності схвалення такого правочину опікуном). Способами конвалідації «умовно» нікчемних правочинів є визнання правочину дійсним рішенням суду та схвалення правочину уповноваженими особами.

Оспорювані правочини класифіковано наступним чином: 1) правочини з вадами волі, які, у свою чергу, можна розділити на: а) правочини, в яких внутрішня воля сформулась невірно (правочини, вчинені під впливом помилки; правочини, вчинені під впливом обману; правочини, вчинені під впливом тяжкої обставини); б) правочини, які вчинені без внутрішньої волі на укладення правочину (правочини, вчинені дієздатною фізичною особою, яка у момент їх вчинення не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними; правочини, вчинені під впливом насильства; правочини, вчинені у результаті зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною); 2) правочини, вчинені за межами повноважень або правоздатності (правочини, вчинені неповнолітньою особою за межами її цивільної дієздатності; правочини, вчинені фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена, за межами її цивільної дієздатності; правочини, укладені юридичною особою правочину, якого вона не мала права вчиняти); 3) правочини, вчинені без дотримання письмової форми, якщо це не має наслідком нікчемність правочину. Обґрунтовано виділення окремою групою фіктивних та удаваних правочинів та віднесення їх до нікчемних, адже в даному випадку сторони прагнуть лише створити в оточуючих видимість укладення правочину.

У **підрозділі 4.4. «Особливості визнання правочинів недійсними в сфері використання інформаційних технологій»** визначено основні підстави визнання правочину недійсним з врахуванням специфіки використання інформаційних технологій.

Обґрунтовано тезу про ризики негативного впливу цифрового середовища, зокрема Інтернету, на волю особи, що спричинено великою кількістю різної, іноді протилежної за змістом інформації, що може

заплутати особу, ввести в оману. Також може мати місце цілеспрямований вплив на волю чи волевиявлення особи, схвалення до вчинення певних дій, в тому числі укладання правочинів. Це може бути неякісна або обманна реклама, використання ефекту 25-го кадру, фейкова інформація, інформація з елементами психологічного тиску (гіпнозу) тощо.

Визначається ступінь впливу ЗМІ, соціальних мереж та інших можливостей технологічного характеру на формування у особи бачення подій, враження від запропонованого товару. Доведено вплив фейкової інформації (якою можна вважати як перекручену, так і вигадану, абсолютно неправдиву інформацію, розповсюджену за допомогою соціальних медіа, ЗМІ) на формування у особи хибного враження та формування помилкових висновків щодо пропозицій товарів, робіт, послуг що по суті є введенням особи в оману.

Проаналізовано судову практику щодо визнання недійсними правочинів, укладених за допомогою Інтернету (зокрема, електронних правочинів) та спеціальних майданчиків (зокрема, системи ProZorro) та встановлено, що підставами визнання вказаних правочинів недійсними нерідко є порушення при використанні засобів ідентифікації (в тому числі ЕЦП), що виражається в халатному ставленні до контролю за накладанням цифрового підпису сторонами договору та неналежного інформаційного ознайомлення з умовами такого посвідчення або ж взагалі відсутності у сторони ЕЦП, зловживаннях однієї із сторін внаслідок недостатньої обізнаності іншої сторони в нюансах вчинення такого роду правочинів.

Визначено, що специфічні особливості укладення правочинів в інтернет-середовищі (як, наприклад, анонімність учасників правовідносин, виявлення волі «на відстані» та неможливість реального її підтвердження і т. п.) зумовлює сприятливі умови для вчинення фіктивних та удаваних правочинів.

Доведено перспективність використання технологічних платформ, зокрема блокчейну, при доказі несумлінності сторони під час вчинення правочину, що спростить визнання останнього недійсним. Обґрунтована теза про те, що блокчейн може виступати новим способом захисту цивільних прав. Використання ж блокчейну (або іншого аналогічного розподіленого реєстру) при укладенні правочинів автоматично має попередити ряд правопорушень, які могли мати місце при укладенні традиційних правочинів. Попередження вчинення правочинів з вадами суб'єкта може бути забезпечено використанням системою всіх можливих реєстрів та баз даних з достовірною інформацією про особу (отримання інформації з першоджерела), що зробить неможливим підробку даних про дієздатність особи, наявність освіти, зареєстрований шлюб, отримання ліцензій, дозволів (наприклад, дозвіл органу опіки та піклування на вчинення певних видів правочинів). Попередження вчинення правочинів з вадами форми вбачається можливим внаслідок використання комп'ютерної програми, алгоритму, який зможе автоматично перевіряти

правочин та за умови недотримання встановленої форми мати наслідком неможливість його вчинення. Враховуючи принцип диспозитивності, можливості сторін вчиняти будь-які правочини, які не заборонені законом, зазначені обмеження щодо деяких видів правочинів мають бути чітко прописані в програмі і відповідати діючому (на час вчинення правочину) цивільному законодавству.

П'ятий розділ «Правові наслідки недійсності правочинів» складається з чотирьох підрозділів та присвячений розкриттю майнових наслідків визнання недійсними як «традиційних» правочинів, так і «нових» («інноваційних») правочинів.

У підрозділі 5.1. «Загальні наслідки недійсності правочинів» досліджено двосторонню реституцію як окремий спосіб захисту цивільних прав, які порушуються у зв'язку з недійсністю правочинів. Доводиться, що двостороння реституція застосовується лише в разі наявності між сторонами укладеного договору, який є нікчемним або визнаний недійсним судом, у зв'язку з чим вимога про повернення майна, переданого на виконання недійсного правочину, може бути пред'явлена лише стороні недійсного правочину. Особливого значення набувають Принципи європейського договірної права, які містять окреме правило про реституцію при недійсності договору (ст. 15:104).

Проаналізовано співвідношення реституції та відшкодування збитків у зв'язку з визнанням правочину недійсним та доведено, що двостороння реституція за недійсним правочином не може кваліфікуватися як цивільно-правова відповідальність, а сам недійсний правочин – як цивільне правопорушення.

Підрозділ 5.2. «Додаткові наслідки недійсності правочинів» містить правову характеристику збитків (реальних й упущеної вигоди) та моральної шкоди як таких наслідків недійсності правочинів, що виникають лише за умови наявності вини, неправомірної поведінки сторони, в результаті якої було завдано збитків та (або) шкоди і де одна сторона виступає в якості правопорушника або особи, винної в недійсності правочину, а інша – в якості потерпілого. Відшкодування збитків має характер універсального засобу захисту цивільних прав та одночасно є мірою відповідальності.

Висвітлено особливості визначення розміру грошового відшкодування моральної шкоди судом, яке залежить від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості реалізації таких здібностей, ступеня вини особи, що завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших істотних обставин, а також вимог розумності і справедливості.

Обґрунтовано можливість застосування додаткових наслідків недійсності правочинів лише за умови доведення вини сторони, а самі наслідки можуть настати при наявності об'єктивних (заподіяння збитків

та/або моральної шкоди) або суб'єктивних (наявність вини однієї зі сторін при укладенні недійсного правочину) передумов відповідальності.

У підрозділі 5.3. «Спеціальні наслідки недійсності правочинів» обґрунтовано необхідність відмежування реституції від віндикації та кондикції. Віндикація застосовується внаслідок того, що визнаючи договір між особою, яка не мала права на відчуження майна, та добросовісним набувачем недійсним, реституція застосовуватись не може, адже, по-перше, позов про визнання договору недійсним фактично заявляв власник, тобто особа, яка не є стороною за договором, а, по-друге, вважається неприпустимим повернення майна не власнику – особі, яка не мала права на його відчуження, договір якої з добросовісним набувачем визнається недійсним. Кондикція ж відіграє субсидіарну роль і застосовується як допоміжний засіб, а тому не може конкурувати з реституційними та віндикаційними вимогами.

Виділено наступні ознаки віндикаційного позову: можливість пред'явлення лише стосовно індивідуально визначених речей; можливість пред'явлення щодо речі, власником якої є позивач і яка перебуває у володінні відповідача; можливість використання власником за умови збереження майна у натурі.

Висвітлено особливості віндикаційних вимог як характерних відмінностей від реституційних вимог: 1) відсутність необхідності оцінки правочину на предмет його недійсності; 2) предметом як правочинів, так і недійсних правочинів можуть бути лише індивідуально визначені речі; 3) можуть бути пред'явлені лише власником речі, що підлягає віндикації.

У підрозділі 5.4. «Особливості наслідків недійсності правочинів, вчинених у сфері використання інформаційних технологій» обґрунтовано вплив особливостей трансформації суб'єктного складу правочинів, їх інноваційних об'єктів, нових форм, змісту правочинів, що укладаються між учасниками інформаційного суспільства на особливості наслідків недійсності правочинів у сфері інформаційних технологій.

Визначено, що двостороння реституція як загальний наслідок недійсності правочинів може бути застосована до ІТ-правочинів за аналогією з традиційними правочинами, що стосується в основному оспорюваних правочинів. У контексті можливості використання системи розподіленого реєстру (такого, як блокчейн) запропоновано передбачити автоматичне виконання програмою наслідків визнаного недійсним правочину на підставі винесеного рішення суду про це, де реституція може забезпечуватися у вигляді автоматичного внесення даних у державний реєстр права власності. Використання перевірки умов правочинів на блокчейні за умови застосування смарт-контрактів може забезпечити недопущення вчинення нікчемних правочинів (наприклад, вчинення правочину за межами цивільної дієздатності особи, без дозволу органів опіки та піклування, який суперечить публічному порядку). Аналогічно можуть бути застосовані й додаткові наслідки, завдані

недійсністю ІТ-правочину. За умови наявності судового рішення про настання додаткових наслідків недійсності ІТ-правочину програма може передбачати автоматичне переведення коштів на користь постраждалої сторони, що значно б спростило процес виконання рішень.

Встановлено, що при застосуванні наслідків недійсності ІТ-правочинів повинні враховуватися особливості «машинного мислення», тобто неможливість урахування таких суб'єктивних чинників, як умисел, помилка, введення в оману тощо, що має бути враховано при юридичних трансформаціях у цій галузі. Тому наголошено на необхідності передбачення застосування наслідків недійсності ІТ-правочинів лише за умови рішення суду про визнання такого правочину недійсним, не спираючись лише на автоматичні програми (алгоритми), які не враховують «людського фактору».

ВИСНОВКИ

У **Висновках** викладено найбільш вагомі наукові результати дисертаційного дослідження, до яких належать такі:

1. Сучасний стан соціально-економічного розвитку людства вимагає від юриспруденції врахування у правовій доктрині, законодавстві та на практиці зростаючого розмаїття соціально значимих видів поведінки, зумовлених, зокрема, буттям інформаційного суспільства. Матеріальною і технологічною базою інформаційного суспільства, що забезпечує рух інформаційних потоків, є інформаційні технології, телекомунікаційний зв'язок, Інтернет, які набувають глобального характеру та охоплюють усі сфери життєдіяльності людини.

2. Процес становлення інформаційного суспільства супроводжується вимогами трансформації правосвідомості громадян, забезпечення відповідності їхньої поведінки моральним засадам такого суспільства, формування інформаційної культури, нових підходів до розуміння низки правових концептів та категорій, з'ясування яких у сукупності дасть можливість вирішити низку актуальних завдань сьогодення.

3. Для кожного етапу розвитку права та держави характерними є свої вимоги щодо вчинення правочину, умов його дійсності, визначення наслідків порушення цих умов тощо. Римське право заклало основні ідеї, принципи, вимоги правового регулювання правочинів. Спочатку йому властиве визнання необхідності укладення договору лише в точно визначеній формі. З часом, жорсткий шаблон порядку вчинення договорів вже не є обов'язковим і сторони отримують можливість самим домовлятися стосовно умов укладення договорів, що створює неможливість повністю контролювати як процес укладення договору, так і його зміст. Відтак виникає таке поняття, як «вади волі», пов'язане з укладенням договору під впливом помилки, примусу, обману тощо, вчиненням якихось дій, що могли б зумовити «несправедливість» договору. У таких випадках суддя

(претор) керувався преторським правом, котре ґрунтувалося на засадах справедливості (*jus honorarium*), і застосовував особливий правовий засіб захисту – *restitutio in integrum* (повернення у попередній стан). У підсумку це, з одного боку, давало можливість сторонам вільно виражати свою волю, а з іншого, – забезпечувало можливість захисту прав та інтересів суб'єктів права шляхом визнання у необхідних випадках правочинів недійсними відповідно до вимог справедливості.

4. В результаті поширення інформаційних технологій звичні (традиційні) правочини трансформуються в електронні правочини, смарт-контракти тощо, які можуть (хоч поки і не завжди) укладатися суб'єктами права без особистого контакту, паперових текстів договорів, особистих (власноручних) підписів тощо. Це нова фаза розвитку, переломний момент, який має відбутися не лише в сфері технічного забезпечення можливостей такого укладення правочинів, але й у свідомості кожної особи.

5. Впровадження електронних засобів комунікації дозволяє вчиняти правочини за допомогою електронних засобів зв'язку, найпоширенішим з яких є Інтернет. Українське законодавство поступово адаптується до вимог сучасності, про що свідчить і кількість прийнятих та підготованих до прийняття нормативно-правових актів у цій сфері. У контексті такої адаптації необхідною є розробка правових механізмів, які б дозволили учасникам правочинів повноцінно захищати свої права та інтереси.

6. Поява нових економічних і правових явищ, таких, як «електронний правочин», «електронний цифровий підпис», «електронний документ», «електронна комерція» свідчить про зміну самого типу суспільного мислення. Розвиток Інтернету вносить багато нового у відносини між суб'єктами, які ним користуються. У зв'язку з цим головним завданням цивільного права є створення правової бази для регулювання суспільних відносин, що виникають при цьому. Значне місце у такій базі відводиться нормам, що стосуються категорії «правочину», яка займає провідне місце в регулюванні відносин майнового обігу, зокрема, в умовах реалій інформаційного суспільства.

7. Однією з особливостей розуміння правочину є те, що він може розглядатися і як джерело цивільного законодавства, і як підстава виникнення цивільних прав та обов'язків. Цим правочини відрізняються від актів цивільного законодавства та актів управління, котрі видають органи державної влади та управління, виступаючи як суб'єкти публічного права. На відміну від видання актів законодавства та актів управління, які являють собою засіб реалізації суб'єктами публічної влади покладених на них державою функцій і здійснюється у межах їхньої компетенції, правочин є актом реалізації приватною особою її природного права свободи.

8. З огляду на специфіку інформаційних технологій, орієнтацію новітніх розробок (зокрема, блокчейну) на повну децентралізацію, необхідним є вирішення питань правового регулювання відносин, які при цьому виникають, відповідності вчинених дій нормам чинного (зокрема,

цивільного) законодавства, маючи при цьому на увазі неприйнятність відмови від правового регулювання на користь «технічного впорядкування».

9. Колізія розуміння блокчейну з позиції визначення його як категорії права і неправової категорії, тобто як інструменту, за допомогою якого вчиняються різні операції, має бути вирішена на користь визнання блокчейну категорією права і впровадження його у правове поле та забезпечення правового регулювання відповідних відносин.

10. Існування як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників порушення прав та інтересів учасників цивільних відносин у цифровому середовищі зумовлює вирішення питань про забезпечення захисту прав та інтересів, яке може бути здійснене шляхом визнання правочину недійсним.

11. Попри особливості, які виникають при вчиненні правочинів в інформаційному суспільстві, визнання правочинів недійсними (у тому числі IT-правочинів) може відбуватися на загальних засадах цивільного права, властивих цій галузі. Враховуючи методологічно важливе положення про «подвійне» розуміння правочину в цивілістиці, ведучи мову про визнання правочинів недійсними, необхідно враховувати, що у ЦК України йдеться про недійсність правочину як підстави виникнення цивільних прав та обов'язків. Відповідно і підстави визнання його недійсним, і наслідки визначаються стосовно юридичного факту.

12. Недійсність є конкретним результатом оцінки правочину на предмет відповідності його законодавству та вказує на особливий наслідок неповної відповідності правочину нормам права (не виникнення тих правових наслідків, на які він спрямований).

13. Категорії «правочин» і «недійсний правочин» мають різну правову природу. Недійсний правочин є видом правочину, який не відповідає вимогам дійсності правочину, тобто не є правопорушенням або просто юридичним фактом. Отже, правочин – досягає або може досягти необхідного юридичного результату, а недійсний правочин – цей результат не створює (нікчемний правочин) або він анулюється судом (оспорюваний правочин).

14. Існуючі положення про нікчемність правочину, який не відповідає вимогам закону або іншим нормативно-правовим актам, не сприяють стабільності цивільного обороту і не відповідають інтересам його сторін, оскільки такі правочини в імперативній формі визнаються недійсними. Однак, не кожна невідповідність правочину окремим нормам закону та іншим правовим актам повинна виступати підставою його нікчемності і є настільки значимою з юридичної точки зору для дійсності правочину. В інтересах цивільного обороту доцільно у кожному конкретному випадку досліджувати обґрунтованість і аргументованість визнання відповідного правочину недійсним.

15. Категорія недійсності правочинів розглядається як структурний елемент механізму захисту прав учасників цивільних відносин і в цілому

має своєю метою припинення поведінки, що відхиляється від правових норм. Визнання недійсними правочинів у системі цивільно-правових охоронних заходів визначається необхідністю захисту порушених прав добросовісних осіб у випадках, коли умови цивільного законодавства щодо дійсності правочину не дотримані.

16. Реституція розглядається не лише як спосіб захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів сторін недійсного правочину, а й як міра, що «охороняє правопорядок» (передбачене право суду застосовувати наслідки недійсності нікчемного правочину з власної ініціативи, тобто навіть всупереч волі заінтересованої особи).

17. Реституція не завжди може повністю відновити первісний майновий стан учасника правочину (наприклад, з моменту укладення правочину до його анулювання сторона могла понести витрати, втрату або пошкодження майна, які не можна відновити шляхом застосування двосторонньої реституції), а тому можуть бути застосовані і додаткові наслідки, зокрема, це відшкодування винною стороною матеріальних та моральних збитків, завданих постраждалій стороні в результаті вчинення такого правочину.

18. Аналіз підстав виникнення, зміни, припинення цивільних прав та обов'язків в інформаційному суспільстві свідчить про їх істотні особливості порівняно із загальною категорією «юридичні факти», поміж яких найбільш важливою є надання переваг такій підставі виникнення правовідносин, як волевиявлення учасників цивільних відносин (у вигляді правочину, спеціально спрямованого на встановлення юридичних прав і обов'язків, або у вигляді здійснення «вольового вчинку», яким опосередковуються відносини творчості, комунікації тощо).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографії:

1. Давидова І.В. Правочини та їх недійсність в інформаційному суспільстві: теорія і практика: моногр. / І.В. Давидова. – Одеса: Юридична література, 2018. – 368 с.

Рецензії: Басай В.Д. Рецензія на монографію Давидової І.В. «Правочини та їх недійсність в інформаційному суспільстві: теорія і практика» / В.Д. Басай // Часопис цивілістики: науково-практичний журнал. – 2018. – № 29. – С. 201-202; Голубева Н.Ю. Рецензія на монографію Давидової І.В. «Правочини та їх недійсність в інформаційному суспільстві: теорія і практика» / Н.Ю. Голубева // Право.ua. – 2018. – № 2. – С. 164-165.

2. Давидова І.В. Цивільне законодавство і категорія правочинів / Є.О. Харитонов, І.В. Давидова // Цивільне законодавство України (основні категорії, принципи та концепти): моногр. / авт. кол.; за заг. ред. Є.О. Харитонova. – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 205-221.

3. Давидова І.В. Особливості підстав виникнення цивільних правовідносин у ІТ-сфері / Є.О. Харитонов, І.В. Давидова // ІТ-право: поняття та сутність: моногр. / За ред. О.І. Харитонової, Є.О. Харитонova. – Одеса: Фенікс, 2017. – С. 161-184.

4. Давидова І.В. Правочини у ІТ-сфері та інформаційна безпека / І.В. Давидова // ІТ-право та інформаційна безпека: моногр. / За ред. О.І. Харитонової, Є.О. Харитонova. – Одеса: Фенікс, 2017. – С. 74-86.

5. Davydova I. It transactions and information security / I. Davydova // Information security and IT law in conditions of integration processes / Edited by O. Kharytonova, E. Kharytonov. – Riga: Izdevnieciba Baltija Publishing, 2017. – P. 87-97.

6. Давидова І.В. Блокчейн та категорія правочину / І.В. Давидова // Актуальні проблеми цивілістики у цифрову добу: моногр. / За ред. Є.О. Харитонova, О.І. Харитонової. – Одеса: Юридична література, 2018. – С. 59-92.

Наукові статті у фахових виданнях України:

1. Давидова І.В. Особливості правового регулювання недійсності правочинів за ЦК та господарських зобов'язань за ГК України / І.В. Давидова // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2012. – Вип. 12 (№ 1028). – С. 158-160.

2. Давидова І.В. До проблеми визначення категорії обману в римському праві // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2011. – № 17. – С. 100-103.

3. Давидова І.В. Категорія помилки в цивільному праві та законодавстві / І.В. Давидова // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. – Одеса: Юридична література, 2012. – № 66. – С. 36-42.

4. Давидова І.В. Обман як підстава недійсності правочину в римському приватному праві та сучасному цивільному законодавстві / І.В. Давидова // Митна справа: Науково-аналітичний журнал. – 2012. – № 5. – Частина 2. Книга 1. – С. 268-272.

5. Давидова І.В. Відповідність правочину моральним засадам суспільства як умова його дійсності за цивільним законодавством України / І.В. Давидова // Митна справа: науково-аналітичний журнал. – 2013. – № 1 (85), частина 2, книга 2 (січень-лютий). – С. 210-214.

6. Давидова І.В. Особливості двосторонньої реституції як наслідку визнання правочину недійсним за цивільним законодавством України / І.В. Давидова // Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія Право. – 2013. – № 23. – Ч. 1. – Т. 1. – С. 186-189.

7. Давидова І.В. Недійсність удаваного правочину: проблеми теорії та практики / І.В. Давидова // Часопис цивілістики: науково-практичний журнал. – 2014. – Вип. 16. – С. 118-121.

8. Давидова І.В. Недійсність господарського договору за законодавством України / І.В. Давидова // Порівняльно-аналітичне

право: Електронне наукове фахове видання. – 2014. – № 2.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.par.in.ua.

9. Давидова І.В. Віндикація як наслідок недійсності правочину за цивільним законодавством України / І.В. Давидова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – № 3. – С. 140-143.

10. Давидова І.В. До питання про особливості господарських договорів / І.В. Давидова // Часопис цивілістики: науково-практичний журнал. – 2014. – Вип. 17. – С. 60-63.

11. Давидова І.В. Загальна характеристика категорії «правочин» за діючим законодавством України / І.В. Давидова // Порівняльно-аналітичне право: Електронне наукове фахове видання. – 2014. – № 6.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.par.in.ua.

12. Давидова І.В. Недійсність фіктивного правочину: загальна характеристика / І.В. Давидова // Порівняльно-аналітичне право: Електронне наукове фахове видання. – Запоріжжя, 2014. – № 6.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.lsej.org.ua.

13. Давидова І.В. Загальні ознаки правочинів, що вчиняються суб'єктами цивільних правовідносин / І.В. Давидова // Часопис цивілістики: науково-практичний журнал. – 2015. – Вип. 18. – С. 25-28.

14. Davydova I. General characteristics of fictitious transaction / I. Davydova // Часопис цивілістики: науково-практичний журнал. – 2016. – Вип. 20. – С. 29-32.

15. Давидова І.В. До питання про недійсність правочинів, вчинених без дозволу органу опіки та піклування / І.В. Давидова // Часопис цивілістики: науково-практичний журнал. – 2016. – Вип. 22. – С. 51-55.

16. Давидова І.В. До питання про засади тлумачення змісту господарського договору / І.В. Давидова // Часопис цивілістики: науково-практичний журнал. – 2017. – Вип. 23. – С. 23-25.

17. Давидова І.В. До питання про історію виникнення господарських договірних відносин / І.В. Давидова // Порівняльно-аналітичне право: Електронне наукове фахове видання. – 2017. – № 6.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.par.in.ua.

18. Давидова І.В. Технологія блокчейн: перспективи розвитку в Україні / І.В. Давидова // Часопис цивілістики: науково-практичний журнал. – 2017. – Вип. 26. – С. 38-41.

19. Давидова І.В. Правочини як підстави виникнення цивільних правовідносин в інформаційному суспільстві / І.В. Давидова // Часопис цивілістики: науково-практичний журнал. – 2017. – Вип. 27. – С. 38-41.

20. Давидова І.В. Недійсність правочинів як спосіб захисту цивільних прав: деякі проблемні питання / І.В. Давидова // Часопис цивілістики: науково-практичний журнал. – 2017. – Вип. 28. – С. 45-49.

21. Давидова І.В. Формування категорії правочинів як інституту приватного права: деякі питання / І.В. Давидова // Науковий вісник

Ужгородського національного університету, Серія Право. – 2018. – Вип. 48. Т. 1. – С. 83-85.

22. Давидова І.В. Вади волі в правочині як умова його недійсності: від римського права до сьогодення / І.В. Давидова // Lex Portus: юрид. наук. журн. – Одеса: Гельветика, 2018. – № 1. – С. 145-152.

23. Давидова І.В. Категорії правочину: від римського negotium до «ІТ-правочину» / Є.О. Харитонов, І.В. Давидова // Часопис цивілістики: науково-практичний журнал. – 2018. – Вип. 29. – С. 89-94.

Наукові статті в зарубіжних виданнях:

1. Davydova I. Relation of misconception and fraud as conditions for invalidity for legal transactons / I. Davydova // Legea si Viata: Publicație științifi co-practică. – 2013. – № 9/ 1 (261). – С. 69-72.

2. Давидова І.В. Правочини в інформаційному суспільстві: перспективи розвитку / І.В. Давидова // Visegrad Journal on Human Rights. – 2018. – № 2. Частина 2. – С. 47-51.

3. Davydova I. The influence of sense of justice on the execution of transactions in conditions of the development of information society / I. Davydova // Legea si Viata: Международнoй научно-практический правовой журнал. – 2018. – № 6 (318). – С. 40-44.

4. Давидова І.В. Трансформації розуміння категорії «правочин» в інформаційному суспільстві / І.В. Давидова // Visegrad Journal on Human Rights. – 2018. – № 3. – Частина 2. – С. 59-63.

5. Davydova I. The Category of Invalidity of Transaction in Civil Law: From Roman Law to Modern Times / I. Davydova // The Journal of Legal Studies. – June 2018. – № 2 (2). – VOLUME 47. – P. 577-585.

Наукові статті в інших виданнях:

1. Давидова І.В. ЕЦП та інші ідентифікатори особи, як чинники гармонізації українського законодавства із законодавством Європейського Союзу / І.В. Давидова // Молодий вчений. – 2017. – № 12 (52). – С. 287-291.

Тези доповідей і наукових повідомлень:

1. Давидова І.В. Щодо визначення категорії «правочин» в цивільному праві / І.В. Давидова // Приватноправове регулювання суспільних відносин: традиції, сучасність, перспектива: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19-20 квітня 2012 р.). – Київ: Білоцерківдрук, 2013. – С. 45-47.

2. Давидова І.В. Щодо співвідношення понять «правочин» та «угода» за законодавством України / І.В. Давидова // Проблеми вдосконалення цивільного законодавства України: матеріали круглого столу (м. Одеса, 12 травня 2012 р.). – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 44-46.

3. Давидова І.В. Недійсність правочинів за цивільним кодексом України та недійсність господарського зобов'язання за Господарським

кодексом України / І.В. Давидова // Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства України на сучасному етапі: матеріали круглого столу (м. Одеса, 9 жовтня 2012 р.). – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 74-77.

4. Давидова І.В. Визнання авторського договору недійсним / І.В. Давидова // Актуальні проблеми права інтелектуальної власності: захист від контрафакції, піратства та плагіату: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 9 жовтня 2012 р.). – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 111-114.

5. Давидова І.В. Щодо формування волі юридичної особи: деякі проблемні питання / І.В. Давидова // Розвиток правової системи України в умовах сьогодення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Донецьк, 16-17 лютого 2013 р.). – Донецьк: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2013. – С. 35-36.

6. Давидова І.В. «Правочин» в цивільному праві та законодавстві / І.В. Давидова // Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.). – Т. 2. – Одеса: Фенікс, 2013. – С. 572-573.

7. Давидова І.В. До питання про цивільно-правові наслідки недійсності правочину за законодавством України / І.В. Давидова // Проблеми вдосконалення цивільного законодавства про боротьбу з плагіатом і піратством: матеріали круглого столу (м. Одеса, 25 травня 2013 р.). – Одеса: Фенікс, 2013. – С. 31-34.

8. Давидова І.В. Віндикація, як спосіб захисту права власності за цивільним законодавством України / І.В. Давидова // Нова редакція Конституції України та вдосконалення цивільного законодавства: проблеми гармонізації: матеріали круглого столу (м. Одеса, 14 вересня 2013 р.). – Одеса: Фенікс, 2013. – С. 49-51.

9. Давидова І.В. Поняття добросовісності і недобросовісності набувача за цивільним законодавством України / І.В. Давидова // Цивільний кодекс України досвід 10-ти років застосування: Цивілістичні читання присвячені пам'яті І.В. Шерешевського: матеріали інтернет-конференції (м. Одеса, 6 грудня 2013 р.). – Одеса: Фенікс, 2013. – С. 12-14.

10. Давидова І.В. До питання про співвідношення реституції та віндикації / І.В. Давидова // Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої ювілею академіка С.В. Ківалова (м. Одеса, 16-17 травня 2014 р.). – Одеса: Фенікс, 2014. – С. 265-267.

11. До питання про недійсність правочину в римському праві / І.В. Давидова // Чинники розвитку юридичних наук у ХХІ столітті: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 5-6 грудня 2014 р.). – Дніпропетровськ, 2014. – С. 21-22.

12. Давидова І.В. До питання про правосуб'єктність юридичної особи / І.В. Давидова // «Принципи DCFR як методологічна основа

вдосконалення національного цивільного законодавства»: Цивілістичні читання присвячені пам'яті І.В. Шерешевського: Матер. Інтернет-конференції (м. Одеса, 5 грудня 2014 р.). – Одеса: Фенікс, 2014. – С. 28-29.

13. Давидова І.В. До питання про правоздатності юридичної особи / І.В. Давидова // Римське право і сучасність: матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Одеса, 29 травня 2015 р.). – Одеса: Фенікс, 2015. – С. 41-43.

14. Давидова І.В. До питання про відповідність правочину моральним засадам суспільства / І.В. Давидова // Від засад римського права до принципів приватного права ЄС: матеріали круглого столу (м. Одеса, 29 травня 2015 р.). – Одеса: Фенікс, 2015. – С. 37-40.

15. Давидова І.В. До питання про спеціальні наслідки недійсності правочинів у цивільному законодавстві України, Республіки Молдова та за Модельними правилами європейського приватного права / І.В. Давидова // Досвід правових реформ України та Республіки Молдова на шляху до євроінтеграції: матеріали Міжнародної Інтернет-конференції (м. Одеса, 28 березня 2016 р.). – Одеса: Фенікс, 2016. – С. 11-12.

16. Давидова І.В. Недействительность сделок, совершенных представителем с превышением полномочий / И.В. Давыдова // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 20 травня 2016 р.). – Одеса: Юридична література, 2016. – С. 433-435.

17. Давидова І.В. Особливості тлумачення односторонніх договорів / І.В. Давидова // Римське право як підґрунтя сучасного права Європи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 27 травня 2016 р.). – Одеса: Фенікс, 2016. – С. 52-54.

18. Давидова І.В. К вопросу о защите прав и интересов детей при заключении сделок относительно недвижимого имущества / И.В. Давыдова // Актуальні проблеми захисту права власності: матеріали круглого столу (м. Одеса, 17 червня 2016 р.). – Одеса: Фенікс, 2016. – С. 47-49.

19. Давидова І.В. Щодо окремих питань недійсності правочинів у судових спорах за участі дітей / І.В. Давидова // Особливості розгляду сімейних спорів: матеріали круглого столу (м. Одеса, 17 жовтня 2016 р.). – Одеса: Юридична література, 2016. – С. 21-23.

20. Давидова І.В. Дозвіл органу опіки та піклування, як необхідна умова дійсності правочину щодо розпорядження майна дитини / І.В. Давидова // Правова адаптації законодавства України до умов внутрішнього ринку ЄС: матеріали Міжнародної інтернет-конференції, присвяченої пам'яті І.В. Шерешевського (м. Одеса, 2 грудня 2016 р.). – Одеса: Фенікс, 2016. – С. 37-40.

21. Давидова І.В. До питання про застосування рішень ЄСПЛ у справах про визнання договорів недійсними / І.В. Давидова // Застосування рішень Європейського суду з прав людини у практиці вітчизняних судів:

матеріали науково-практичного круглого столу (м. Івано-Франківськ, 9 грудня 2016 р.). – Івано-Франківськ: видавн. Голіней О.В., 2016. – С. 52-55.

22. Давидова І.В. До питання про тлумачення змісту міжнародних договорів / І.В. Давидова // Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток вітчизняного права: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 24 лютого 2017 р.). – Одеса, 2017. – С. 53-54.

23. Давидова І.В. Окремі питання укладання правочинів в світлі євроінтеграційних процесів / І.В. Давидова // Інновації юридичної науки в євроінтеграційному процесі: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Сладковічево, Словацька Республіка, 10-11 березня 2017 р.) – Юридичний факультет Янка Єсенського Університету Данубіус. – Сладковічево, 2017. – С. 102-105.

24. Давидова І.В. Використання електронного підпису при вчиненні правочинів / І.В. Давидова // Правове регулювання ІТ-відносин: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 15 травня 2017 р.). – Одеса: Фенікс, 2017. – С. 16-18.

25. Давидова І.В. Криптографічний захист інформації в контексті використання електронного цифрового підпису при вчиненні правочинів / І.В. Давидова // Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 р.). У 2-х томах: Т. 2. – Одеса: Фенікс, 2017. – С. 508-511.

26. Давидова І.В. Переваги технології блокчейн як свідчення її перспективності / І.В. Давидова // ІТ-право та цифрове суспільство: матеріали Всеукраїнської конференції (м. Одеса, 24 листопада 2017 р.). – Одеса: Юридична література, 2017. – С. 11-13.

27. Давидова І.В. Проблемні питання застосування технології блокчейн в Україні / І.В. Давидова // Динаміка статусу приватної особи в сучасних умовах інтеграційного розвитку України: матеріали Всеукраїнської конференції, присвяченої пам'яті І.В. Шерешевського (м. Одеса, 30 листопада 2017 р.). – Одеса: Фенікс, 2017. – С. 92-94.

28. Давидова І.В. Визнання правочину недійсним як спосіб захисту цивільних прав / І.В. Давидова // Проблеми подальшого вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав: матеріали круглого столу, присвяченому пам'яті професора Азімова Ч.Н. (м. Харків, 21 грудня 2017 р.). – Харків, 2017. – С. 84-87.

29. Давидова І.В. Юридичні факти як підстави виникнення цивільних прав та обов'язків / І.В. Давидова // Публічне та приватне право у формуванні компетентності юриста та фахівця в галузі інтелектуальної власності: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15 грудня 2017 р.). – Київ: ФОП Кандиба Т.П. – 2018. – С. 104-107.

30. Давидова І.В. Підстави виникнення правовідносин в інформаційному суспільстві / І.В. Давидова // Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 29-30 грудня 2017 р.). – Одеса: Гельветика, 2017. – С. 75-77.

31. Давидова І.В. Блокчейн-технології в Україні та за її межами / І.В. Давидова // Актуальні проблеми приватного права (присвячена 96-річниця з дня народження д.ю.н., проф. В.П. Маслова): матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 14 лютого 2018 р.). – Харків: Право, 2018. – С. 152-155.

32. Давидова І.В. Правові проблеми впровадження технології блокчейн: зарубіжний досвід / І.В. Давидова // Розвиток сучасного приватного права в країнах Європи: матеріали VIII Міжнародного цивільно-правового форуму (м. Київ, 19-20 квітня 2018 р.). – Київ: Білоцерківдрук, 2018. – С. 134-140.

33. Давидова І.В. Деякі особливості правочинів в інформаційному суспільстві / І.В. Давидова // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах євроатлантичної інтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). – Одеса: Гельветика. – Т. 2. – С. 479-482.

34. Давидова І.В. Смарт-контракти – правочини майбутнього / І.В. Давидова // Римське право і сучасність: актуальна проблема «Від римського приватного права до ІТ права»: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2018 р.). – Одеса: Фенікс, 2018. – С. 45-47.

35. Давидова І.В. Деякі особливості суб'єктного складу правочинів в інформаційному суспільстві / І.В. Давидова // Проблеми цивільного права та процесу: матеріали щорічної Науково-практичної конференції, з нагоди вшанування пам'яті О.А. Пушкіна (м. Харків, 25 травня 2018 р.). – Харків: ХНУВС, 2018. – С. 139-141.

Інші публікації, що додатково висвітлюють основний зміст дисертації:

1. Давидова І.В. Тлумачення змісту правочину. Недійсність правочинів, вчинених під впливом насильства. Недійсність правочинів, вчинених внаслідок помилки та обману. Наслідки визнання правочинів недійсними. Двостороння реституція як загальний наслідок недійсності правочину / І.В. Давидова // Цивільне та сімейне право України: в додаткових питаннях та відповідях. Загальна частина: навч. посібник / За заг. ред. О.С. Кізлової. – Одеса: ТЕС, 2014. – С. 146-158.

2. Давидова І.В. Поняття та види недійсних правочинів. Правові наслідки визнання правочинів недійсними / І.В. Давидова // Цивільне законодавство України: концепція, категорії, визначення: навч. посібник

/ За ред. Є.О. Харитонova, К.Г. Некіт. – Одеса: Юридична література, 2014. – С. 79-81.

3. Давидова І.В. Обман в правочині: від римського права до сьогодення / І.В. Давидова // Харитонов Є.О. Основи римського приватного права: посібн. для аудиторного і самост. вивчення курсу. – Одеса: Букаєв В.В., 2016. – С. 254-256.

4. Давидова І.В. Поняття та види правочинів. Умови дійсності правочинів; Недійсність правочинів. Момент недійсності правочину. Підстави недійсності правочинів. Характеристика правових наслідків недійсності правочинів. Фіктивні та удавані правочини; Помилка та обман як умови недійсності правочинів / І.В. Давидова // Цивільне право України: посібник для аудит. і самост. вивчення курсу / За ред. Є.О. Харитонova, І.В. Давидової, К.Г. Некіт. – Одеса: Фенікс, 2016. – С. 65-66; 70-73; 297-302.

5. Давидова І.В. Договори та правочини у цивільному законодавстві України: адаптаційний потенціал / Є.О. Харитонов, І.В. Давидова // Цивільне законодавство України в умовах адаптації до приватного права ЄС: навч. посібн. [авт. кол.]; за заг. ред. Є.О. Харитонova, К.Г. Некіт. – Одеса: Юридична література, 2017. – С. 61-70.

6. Давидова І.В. Технології Блокчейн. Смарт-контракти. Поняття, становлення та законодавче регулювання електронних закупівель (тендерів). ІТ і заповіт / І.В. Давидова // ІТ-право: теорія та практика: навч. посібн. [авт. кол.]; за заг. ред. Є.О. Харитонova, О.І. Харитонovої. – Одеса: Фенікс, 2017. – С. 88-95, 101-109, 257-261.

7. Давидова І.В. Блокчейн (Blockchain). Криптовалюта / І.В. Давидова // ІТ-право це просто: посібн. / авт. кол.; за ред. Є.О. Харитонova. – Одеса: Фенікс, 2017. – С. 19-26.

АНОТАЦІЯ

Давидова І.В. Правочини та їх недійсність в інформаційному суспільстві. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне прав і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2018.

У дисертації вперше у вітчизняній науці цивільного права здійснено спеціальне комплексне дослідження теоретичних та практичних проблем правочинів та їх недійсності в інформаційному суспільстві.

У дисертації виявлено стан наукових розробок таких категорій, як інформаційне суспільство, ІТ-сфера, правочин, недійсність правочину. Розкрито поняття та сутність інформаційного суспільства. Охарактеризовано вплив інформаційного суспільства на розуміння правочинів. З'ясовано сутність правочинів та надано їх загальну

характеристику в контексті розвитку інформаційного суспільства. Визначено особливості правочинів в інформаційному суспільстві. З'ясовано особливості застосування категорії правочинів в контексті використання технології блокчейн та аналогічних інформаційних технологій, а також співвіднесено правочини зі смарт-контрактами. Охарактеризовано суб'єктний склад правочинів в інформаційному суспільстві. Розглянуто формування та розвиток концепції недійсності правочинів. Визначено підстави визнання правочинів недійсними у сучасних умовах. Здійснено класифікацію недійсних правочинів. З'ясовано особливості визнання правочинів недійсними у сфері використання інформаційних технологій. Охарактеризовано правові наслідки недійсності правочинів за чинним цивільним законодавством України. Визначено співвідношення загальних, додаткових та спеціальних наслідків недійсності правочинів в інформаційному суспільстві.

Сформульовано наукові висновки та пропозиції щодо удосконалення правового регулювання правочинів та їх недійсності в інформаційному суспільстві.

Ключові слова: правочин, інформаційне суспільство, IT-право, інформаційні технології, суб'єктний склад правочину, об'єкт правочину, підстави визнання правочинів недійсними, нікчемний правочин, оспорюваний правочин, наслідки недійсності правочину, блокчейн, смарт-контракт.

АННОТАЦИЯ

Давыдова И.В. Сделки и их недействительность в информационном обществе. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2018.

В диссертации впервые в отечественной науке гражданского права осуществлено специальное комплексное исследование теоретических и практических проблем сделок и их недействительности в информационном обществе.

В работе сформирована концепция сделок и их недействительности в информационном обществе, сущность которой заключается в признании существования «традиционных», «переходных» и «новых» сделок, что отражает особенности формирования информационного общества и обеспечивает эффективное использование информационных технологий при совершении сделок, предотвращение возникновения проблем, связанных с юридической квалификацией действий, совершенных с использованием систем распределенного реестра (например, блокчейн).

Доказано, что понимание под действием, совершенным с помощью платформы блокчейн, ИТ-сделки возможно только путем формирования новой концепции сделок в условиях информационного общества с разработкой соответствующего правового механизма защиты прав участников соответствующих отношений, в частности, концепции недействительности ИТ-сделок. Практическое значение предложенной концепции состоит в том, что она может служить методологическим основанием определения последствий недействительности сделок в соответствии с общими принципами справедливости, разумности, необходимости возмещения убытков, закрепленных в действующем законодательстве.

В диссертации проанализирована степень научного исследования таких категорий, как информационное общество, ИТ-сфера, сделка, недействительность сделки. Раскрыто понятие и сущность информационного общества. Охарактеризовано влияние информационного общества на понимание сделок.

Определена сущность сделок и осуществлена их общая характеристика в контексте развития информационного общества, выделены особенности сделок в информационном обществе. Выяснены особенности применения категории сделок в контексте использования технологии блокчейн и аналогичных информационных технологий. Проведен сравнительный анализ категорий «сделки» и «смарт-контракты». Охарактеризован субъектный состав сделок в информационном обществе.

Рассмотрено формирование и развитие концепции недействительности сделок. Определены основания признания сделок недействительными в современных условиях. Осуществлена классификация недействительных сделок. Выяснены особенности признания сделок недействительными в сфере использования информационных технологий.

Охарактеризованы правовые последствия недействительности сделок по действующему гражданскому законодательству Украины. Определено соотношение общих, дополнительных и специальных последствий недействительности сделок в информационном обществе.

Сформулированы научные выводы и предложения по совершенствованию правового регулирования сделок и их недействительности в информационном обществе.

Ключевые слова: сделка, информационное общество, ИТ-право, информационные технологии, субъектный состав сделки, объект сделки, основания признания сделок недействительными, ничтожная сделка, оспоримая сделка, последствия недействительности сделки, блокчейн, смарт-контракт.

SUMMARY

Davydova I.V. The deals and their invalidity in the information society. – Manuscript.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Law in specialty 12.00.03 – civil law and civil process; family law; international private law. – National University «Odessa Law Academy», Odessa, 2018.

A special complex study of theoretical and practical problems of deals and their invalidity in the information society was carried out in this dissertation for the first time in the national science of civil law.

The dissertation reveals the state of scientific developments of such categories as information society, IT sphere, deals, invalidity of the deals. The concept and essence of the information society are revealed. The influence of the information society on the understanding of deals is described. The essence of deals and the general characteristics of them in the context of the development of the information society are presented. The features of the deals in the information society are determined. The peculiarities of application of the category of deals in the context of the use of blockade technology and similar information technologies, as well as deals with smart contracts are correlated. The subject structure of deals in the information society is described. The formation and development of the concept of invalidity of deals is considered. The reasons for recognizing deals as invalid in the present conditions are determined. Classification of invalid deals has been made. The peculiarities of recognizing deals as invalid in the sphere of information technologies are revealed. The legal consequences of invalidity of deals under the current civil legislation of Ukraine are described. The correspondence of general, additional and special consequences of invalidity of deals in the information society is determined.

Scientific conclusions and suggestions on improvement of legal regulation of deals and their invalidity in the information society are formulated.

Keywords: deal, information society, IT-law, information technologies, subject structure of the deal, object of the deal, grounds for the recognition of deal invalid, insignificant deal, disputed deal, consequences of the invalidity of the deal, block chain, smart-contract.

Підписано до друку 01.10.2018.
Формат 60х90/16. Ум.-друк. арк. 1,9. Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач ПП «Фенікс»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.2002 р.
65009, м. Одеса, вул. Зоопаркова, 25. Тел. 7777-591.